

Albina Ju. Fatiejewa

Park Narodowy „Czikoj”, ul. Pierwomajskaja 1A, 673060 Krasnyj Czikoj, Kraj Zabajkalski, Rejon Krasnoczikojki, Rosja; e-mail: freealya@gmail.com

FABRYKA OLEJU I MYDŁA POLSKIEGO ZESŁAŃCA SAWICZEWSKIEGO: MATERIAŁY ARCHIWALNE JAKO PODSTAWA ROZWOJU TURYSTYKI POZNAWCZEJ

Фатеева А. Ю. **Маслобойный завод ссыльного поляка Савичевского: архивные данные как основа для познавательного туризма.** Представлена истории создания маслобойного завода у села Шимбиллик Красночикоysкого района Забайкальского края, который был устроен в п.п. XIX в. ссыльным поляком К. О. Савичевским. На заводе изготавливались кедровое масло и мыло. В статье рассматривается личность учредителя завода, описываются традиционные блюда из кедровых орехов и процесс изготовления кедрового масла. Полученные в результате архивных поисков и работы с информаторами данные могут быть использованы для организации экскурсий на территорию национального парка „Чикой”.

Fateeva A. Yu. **Cedar oil factory built by an exiled Pole Savichevsky: archive data as the basis for tourism.** The article is devoted to the history of creation of a butter factory near the village of Shimbilik, Krasnochikoysky district of the Transbaikal region, which was organized in the 19th century by an exiled Pole K. O. Savichevsky. The factory produced cedar oil and soap. The article examines the identity of the plant founder, describes traditional dishes made from pine nut cores and cedar oil production process. The data obtained as a result of archival search and the work with informants can be used to organize excursions to the territory of the "Chikoy" National Park.

Słowa kluczowe: olejarnia, polski zesłaniec Sawiczewski, polscy zesłańcy, wioska Szimbilik, orzechy limbowe, Archiwum Państwowe Kraju Zabajkalskiego, turystyka poznawcza, Park Narodowy „Czikoj”

Ключевые слова: маслобойный завод, ссыльный поляк Савичевский, ссыльные поляки, село Шимбиллик, кедровые орехи, Государственный архив Забайкальского края, познавательный туризм, Национальный парк „Чикой”

Key words: butter factory, exiled Pole Savichevsky, exiled Poles, Shimbilik village, pine nuts, State Archive of the Transbaikal Region, educational tourism, "Chikoy" National Park

Zarys treści

Представлено историю olejarni koło wioski Szimbilik (rejon krasnoczikojki, Kraj Zabajkalski), którą stworzył w I połowie XIX wieku polski zesłaniec K. O. Sawiczewski. W zakładzie tym produkowano olej z nasion limby syberyjskiej, a także mydło. Omówiono postać założyciela zakładu, opisano tradycyjne potrawy przygotowywane z orzeszków limbowych oraz proces produkcji oleju limbowego. Informacje zebrane w trakcie kwerendy archiwów oraz przeprowadzonych wywiadów mogą być wykorzystane do organizacji wycieczek na obszar Parku Narodowego „Czikoj”.

WPROWADZENIE

Rozwój turystyki poznawczej w kontekście obszarów chronionych z każdym rokiem nabiera w Rosji coraz większego znaczenia (por. np. JEWSTROPJEWA, SZCZYPEK, ALIOSZINA, 2016). Jedną z funkcji parków narodowych, zgodnie z art. 13 Prawa Federalnego RF „O obszarach szczególnie chronionych” jest zachowanie dziedzictwa historyczno-kulturowego, prowadzenie działań w zakresie organizacji i rozwoju regulowanej turystyki i wypoczynku, prowadzenie pracy ekologiczno-oświatowej (w tym muzealnej i wystawienniczej). Organizacja turystyki poznawczej w kierunku hi-

storyczno-kulturowym zakłada opracowanie tras wycieczkowych na podstawie wiarygodnych informacji z wyraźnym kontekstem historycznym, etnograficznym i archeologicznym.

Każdy z obszarów szczególnie chronionych o znaczeniu federalnym w granicach Kraju Zabajkalskiego proponuje zwiedzającym trasę z zagadnieniami historycznymi. Trasa Rezerwatu Dauryskiego „Legendy stepowe” prowadzi przez pomniki przyrodnicze oraz historyczno-kulturowe Przyononia (*Приионное*). Turyści mają możliwość zobaczenia grobów płytowych, pomników z epoki wczesnego neolitu, zapoznania się z legendami o bohaterze buriackiego eposu – księciu Babza Baras-batorze i wielkim zdobywcy Czyngis-chanie. Trasa w Rezerwacie Sochondińskim „Śladami Pallasa” proponuje turystom unikatową możliwość wejścia na główny obiekt-walor rezerwatu – górę-golec Sochondo. Właśnie tą drogą ponad 200 lat temu po raz pierwszy na wierzchołek Sochondo wspiął się uczestnik ekspedycji botanika i zoologa Petera Simona von Pallasa, student Nikita Sokołow. Trasy w Parku Narodowym „Ałchanaj” bezpośrednio nawiązują do legend eposu buriacko-mongolskiego i elementów etnograficznych.

Park Narodowy „Czikoj”, położony w południowo-wschodniej części rejonu krasnoczykowskiego w Kraju Zabajkalskim, graniczącym na południu z Mongolią, został utworzony w 2014 roku i obecnie znajduje się w fazie organizacji. Dalszy rozwój turystyki poznawczej zakłada opracowanie tras wycieczkowych po obszarze parku i w jego sąsiedztwie, zarówno o charakterze historycznym, jak i przyrodniczym. Walory przyrodnicze są wystarczająco popularne, o historycznej przeszłości terenu parku natomiast wiadomo bardzo niewiele. Wynika to z faktu, że większość punktów osadniczych zostało dawno porzuconych, a wcześniej były one związane z przemysłem wydobywczym. Materiały archiwalne praktycznie nie zachowały się. Dziedzictwo historyczno-kulturowe Parku Narodowego „Czikoj” jest jednak ściśle związane z historią rejonu krasnoczykowskiego, tradycjami i historią okolicznych miejscowości, które leżą na trasie wędrówki turystów do parku narodowego.

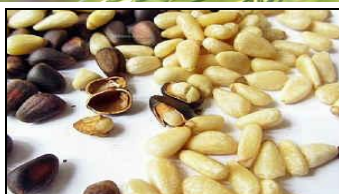
MATERIAŁ I METODY

W celu zapewnienia wiarygodności i dokładności komentarzy wycieczkowych w 2017 roku Park Narodowy „Czikoj” rozpoczął gromadzenie danych

przeznaczonych do organizacji przyszłych tras turystycznych. W związku z programem prac naukowo-badawczych rozpoczęto zbieranie informacji o walorach historycznych na obszarze parku i w jego sąsiedztwie. Źródłem informacji były zbiory Państwowego Archiwum Kraju Zabajkalskiego, a także wiadomości przekazane przez mieszkańców rejonu krasnoczykowskiego. Główną metodą badawczą była metoda porównawczo-historyczna, jak również empiryczna – zbieranie informacji od najstarszych mieszkańców rejonu. Prace E. W. SIEMIONOWA (2005) „Miejsce polskich zesłańców politycznych w życiu gospodarczym i kulturalnym Zabajkala” i M. Ju. TIMOFIEJEWY (2001) „Uczestnicy polskiego ruchu narodowo-wyzwoleńczego na zesłaniu zabajkalskim (lata 1830–1850)” stały się podstawą dla poszukiwań ogólnego kontekstu uzyskanych informacji. W roku 2018 opublikowano również wstępne wyniki badań (FATIEJEW, 2018).

W ramach poszukiwań uzyskano informacje o obiekcie perspektywicznym dla przyszłej organizacji turystyki poznawczej: olejarni koło wsi Szimbilik (65,9 km od centrum rejonowego – wioski Krasnyj Czikoj). Wiadomo, że zakład ten funkcjonował we wspomnianej wiosce w połowie XIX w. i produkował olej z nasion (orzesków) limby syberyjskiej (*Pinus sibirica*; fot. 1–3) i mydło (rys. 1). Założycielem tego zakładu był polski zesłaniec Konstanty Józefowicz Sawiczewski (*Константин Осипович Савичевский*). Z „Korespondencji w związku z prośbą chłopca Sawiczewskiego o zezwolenie na utworzenie olejarni w gminie urłuckiej” („*Переписка по поводу прошения крестьянина Савичевского о разрешении ему устроить маслобойный завод в Урлукской волости*” – GAZK 15801, l. 2) wynika, że w celu utworzenia zakładu Sawiczewski dzierżawił od chłopów wsi 4 dziesięciny ziemi na 10 lat. W zbiorach Państwowego Archiwum Kraju Zabajkalskiego znaleziono 12 dokumentów związanych z osobą K. Ju. Sawiczewskiego.

Wieś Szimbilik jako miejsce do ulokowania zakładu przetwórstwa orzechów limbowych nie została wybrana przez Sawiczewskiego przypadkowo. Dużą rolę pod tym względem odegrało dogodne położenie geograficzne (rys. 1). Mówią o tym informacje zebrane na początku XX w. przez zabajkalskiego krajoznawcę N. S. Tiażelowa. Według niego Szimbilik powstał pod koniec XVIII w. (prawdopodobnie w 1792 roku.) na miejscu gospodarstwa (*заимка*) staroobrzędowego chłopca ze wsi Barachojewo o nazwisku Barachojew, w wyniku prze-

Fot. 1–3. Las limbowy (*Pinus sibirica*), szyszka limby, nasiona limby w łuskach i bez nich (fot. A. Ju. Fatiejewa)

Фот. 1–3. Кедровник (*Pinus sibirica*), кедровая шишка на ветке, кедровые орехи в шелухе и без (фот. А. Ю. Фатеевой)

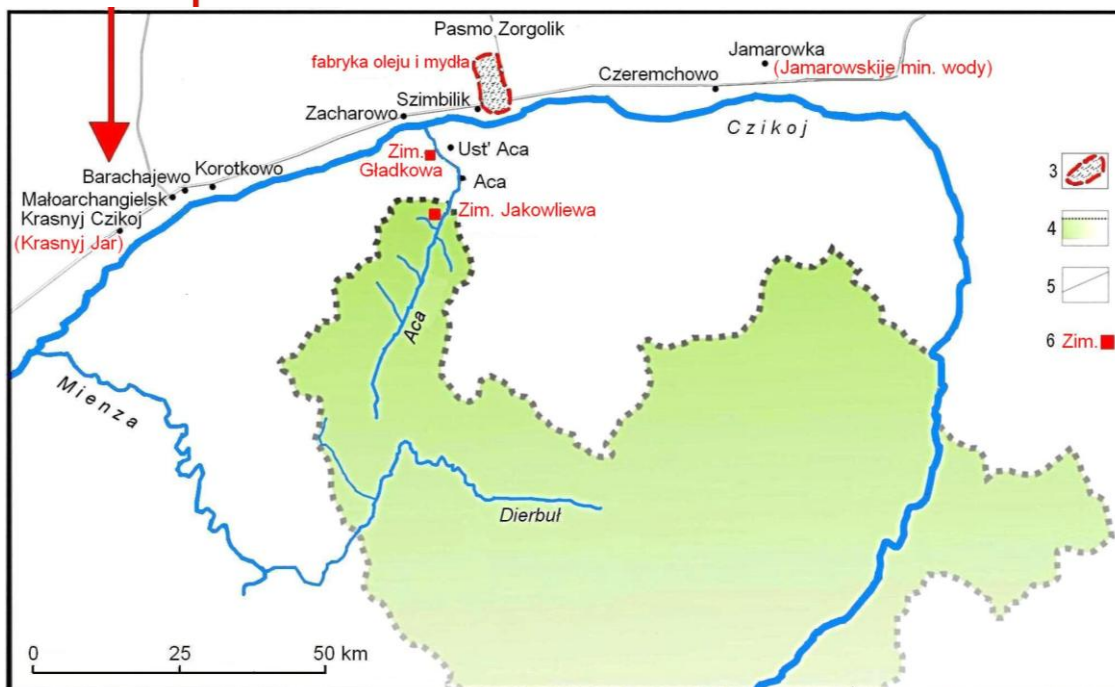
Photo 1–3. Cedar Siberian (*Pinus sibirica*), "cedarwood", cedar cone on a branch, cedar nuts in the husk and without (phot. by A. Yu. Fateeva)

Rys. 1. Lokalizacja fabryki oleju i mydła K. J. Sawiczewskiego: 1 – granica państwowa, 2 – granice obszaru Parku Narodowego „Czikoj”, 3 – prawdopodobne miejsce lokalizacji fabryki, 4 – Park Narodowy „Czikoj”, 5 – droga Krasnyj Czikoj – Jamarowka, 6 – historyczne nazwy miejscowości (XIX wiek)

Рис. 1. Карта-схема расположения масло-мыловаренного завода К. О. Савичевского:

1 – государственная граница, 2 –

граница территории ФГБУ Национальный парк „Чикой”, 3 – предполагаемое место расположения завода, 4 – Национальный парк „Чикой”, 5 – дорога Красный Чикой – Ямаровка, 6 – исторические названия населенных пунктов (по картам XIX в.)

Fig. 1. Schematic map location of the oil-soap factory by K. O. Savichevsky:

1 – state boundary, 2 – boundary of “Chikoy” National Park, 3 – estimated location of oil-soap factory, 4 – “Chikoy” National Park, 5 – road: Krasnyy Chikoy – Yamarovka, 6 – historical names of localities (XIXth century)

siedlenia ludności z wiosek leżących nad środkowym biegiem Czikoja. Przez wieś prowadziła polna droga do Jamarowskich wód mineralnych (rz. Jamarowka). Od Szimbilika w połowie XIX w. zbudowano bezpośrednią drogę w celu dostawy zboża mieszkańcom miejscowości położonych nad Amurem: prowadziła ona na Ingodę koło wsi Doroninskoje, skąd zaczynał się spław zboża. Z Szimbilika biegła także druga droga – w kierunku doliny rzeki Chiłok: prowadziła ona do wsi Malieta przez Pasmo Zorgolik (GAZK 1411, l. 64). Zatem wieś Szimbilik leżała blisko lasów limbowych, dostarczających surowca i możliwy był stąd wywóz wytworzonego produktu. Według N. S. Tiażelowa zebrane orzechy i inne wyroby lokalnej produkcji były tradycyjnie spławiane na tratwach (razem z drewnem) do Wierchnieudińska (dzisiejsze Ułan-Ude), dokąd także dostarczano jamarowską wodę mineralną (GAZK 1411, l. 62).

Fot. 4. Szimbilik, 2018 – widok z zachodu (fot. A. Ju. Fajtejewa)

Фот. 4. Шимбилик, 2018 – вид с запада (фот. А. Ю. Фатеевой)

Photo 4. Shimbilik, 2018 – view from west (phot. by A. Yu. Fateeva)

WYNIKI

W trakcie badań zebrano wystarczającą ilość materiałów odnośnie do osoby założyciela zakładu, procesu produkcji oleju limbowego i mydła. Materiały te mogą być wykorzystane w czasie prowadzenia wycieczek.

O zesłańcu-założycielu fabryki oleju i mydła w Szimbiliku, Konstantym Józefowiczu (Osipowiczu) Sawiczewskim wiadomo niezbyt wiele. Studiował on w Uniwersytecie Krakowskim w czasie, gdy został aresztowany w 1838 roku. Został osądzony za „utworzenie w mieście Warszawa (...) tajnego towarzystwa („Stowarzyszenia Ludu Polskiego”), bycie w nim członkiem, czynne rozprzestrze-

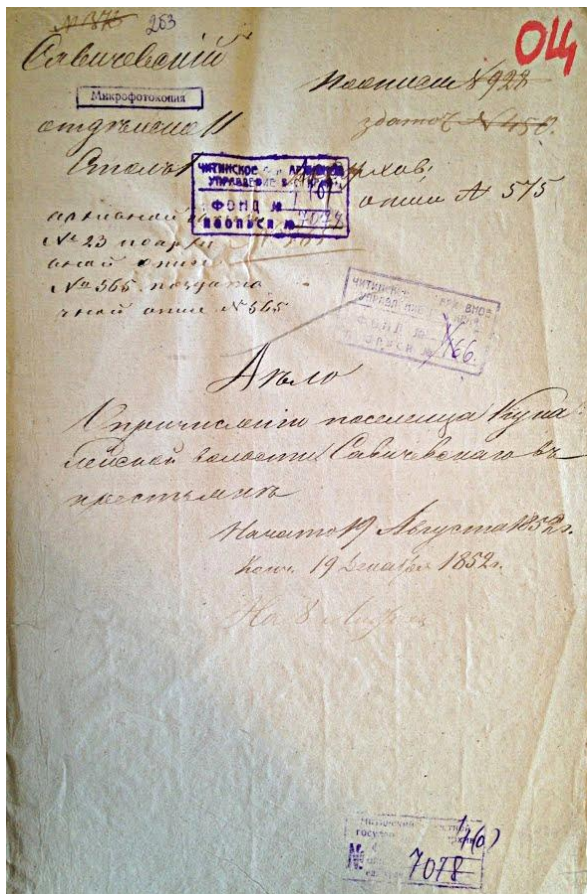
nianie reguł demokratycznych i przyciągnięcie wielu do niego...” (GAZK 1184, l. 5). Student został pozbawiony wszelkich praw, stanu i zesłany na Syberię. Sąd skazał 17-letniego buntownika na katorgę na okres 5 lat, a potem – na przymusowe osiedlenie. Do Irkucka przybył on w styczniu 1840 r., skąd został skierowany do pracy do fabryki w Nerczyńsku, dokąd zresztą wysłano wszystkich dziesięciu uczestników warszawskiej grupy „Stowarzyszenia Ludu Polskiego”: nazywano ich Świętokrzyżcami, ponieważ zbierali się oni w mieszkaniu poety i rewolucjonisty Gustawa Ehrenberga przy ul. Świętego Krzyża. Sawiczewski był jednym z przywódców Świętokrzyżców (SZOSTAKOWICZ, 1983). W lipcu 1840 roku, zgodnie z decyzją imperatora, Sawiczewski został zwolniony z ciężkich prac ze względu na młody wiek („*ввиду молодости*”) (GAZK 1271 l. 337–337об) i został skierowany do okręgu nerczyńskiego, do gminy (*волост*) uspieńskiej (GAZK 1285, l. 1о6-2), a następnie – do twierdzy kudarińskiej w okręgu wierchnieudińskim (GAZK 1285, l. 5).

Jak mówią dokumenty, Konstanty J. Sawiczewski poruszał się po Zabajkalu (Kiachta, Nerczyńsk, Aksza, gubernia irkucka) pod nadzorem policji na podstawie specjalnych zezwoleń (GAZK 1184, l. 8). W Kiachcie dawał on lekcje muzyki, ponieważ był wspaniałym pianistą. Zgodnie „Z decyzją Generała-gubernatora Wschodniej Syberii odnośnie do wydania zezwoleń przestępcy politycznemu Sawiczewskiemu na obszar guberni irkuckiej” w latach 1851–1852 Sawiczewski prosił o pozwolenie na zamieszkanie w handlowej osadzie Kiachty, „gdzie on teraz przebywa, w celu prowadzenia tam lekcji muzyki” (GAZK 1184, l. 4о6).

W spisach więźniów politycznych przebywających na katordze w Kraju Zabajkalskim, znajduje się opis Sawiczewskiego: „o czystej twarzy, nos długi szeroki, oczy jasnoszare, włosy ciemnoblonde, wzrostu *2а 4 вер.*” (161 cm) (GAZK 47, l. 19). Wiadomo, że K. J. Sawiczewski był przyjacielem dekabrysty W. K. Küchelbeckera. Poznali się w Akszy w 1842 r. Küchelbecker poświęcił Sawiczewskiemu dramat „Iwan, kupiecki syn”. Z Sawiczewskim Küchelbecker dzielił się swoimi planami twórczymi, omawiał z nim przygotowane teksty. Konstanty Sawiczewski był pierwszym słuchaczem dramatu „Włoch”, trzech rozdziałów „Iżorskiego”, był też pierwszym krytykiem poety. Obaj mieli także wspólnych uczniów (SIEMIONOW, 2005).

W celu utworzenia fabryki zesłańców musiał należeć do jakiegokolwiek stanu. W sierpniu 1852

roku „przydzielony do osiedlenia w twierdzy kuda-
rińskiej przestępca polityczny Konstanty Sawiczew-
ski zwrócił się do przewodniczącego wierchnie-
udińskiego sądu ziemskiego z prośbą o zaliczenie
do stanu chłopskiego gminy urłuckiej do wsi Ur-
lucokje zgodnie ze zgodą wyrażoną przez miesz-
kańców wsi” (ГАЗК 7078, l. 1–5) (rys. 2). W listo-
padzie 1852 roku prośba Sawiczewskiego została
spełniona. Uzyskał on status chłopa handlującego
„na podstawie zaświadczenia trzeciego stopnia”
(ГАЗК 72, l. 2, 6).

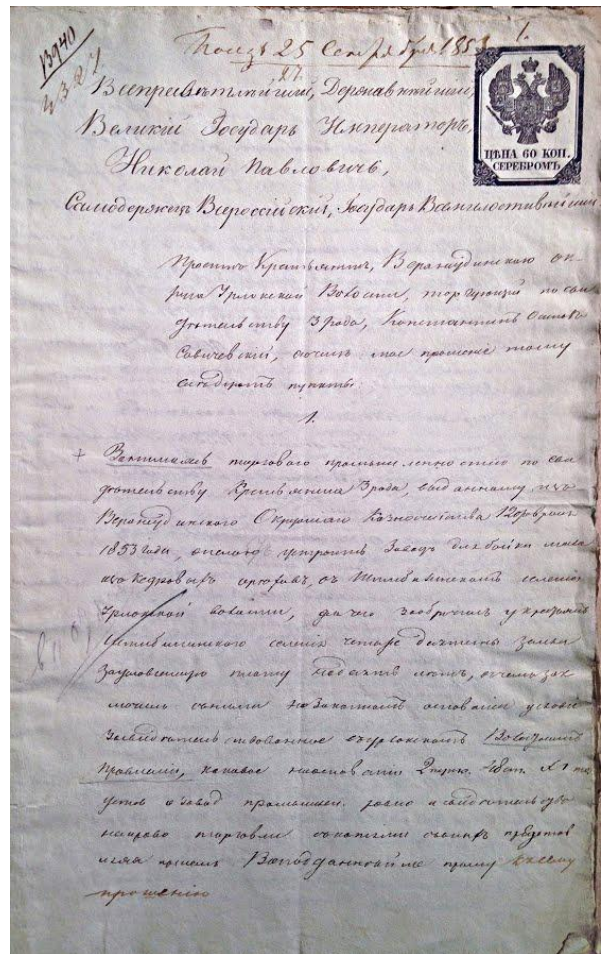
Rys. 2. Strona tytułowa pisma o zaliczenie do stanu chłopskiego

Рис. 2. Титульный лист дела о причислении в сословие крестьян

Fig. 2. The title page of the archive file F1 1o D7078 about conferment rank of peasant to Savichevsky K. O.

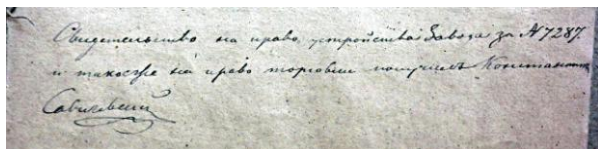
We wrześniu 1853 r. Sawiczewski przygotował pismo skierowane do imperatora z prośbą o wyrażenie zgody na utworzenie fabryki „do produkcji oleju z nasion limbowych w Szimbiliku w gminie Urłuk” (ГАЗК 15801, l. 2) (rys. 3). W celu organizacji fabryki sporządzono umowę z szimbilickimi chłopami, w której zapisano, że będą od nich dzierżawione 4 dziesięciny ziemi na 10 lat za 2 ruble

w srebrze rocznie. Umowa ta również mówiła, że Sawiczewski będzie mógł bezpłatnie korzystać z miejscowych łąk do wypasu bydła związanego z zakładem. W omawianej umowie znalazły się nazwiska co najmniej 35 mieszkańców Szimbilika, natomiast dokument kończy świadectwo obecności chłopa, który założył tę osadę: „rękę przyłożył szimbilicki wiejski starosta Barachojew i z powodu tego, że nie umie pisać przystawił pieczęć” (ГАЗК 15801, l. 3). 25 października 1853 roku Sawiczewski otrzymał zgodę na budowę olejarni (ГАЗК 15801, l. 14) (rys. 4). Tutaj też przygotował on produkcję mydła.

Rys. 3. Prośba o wyrażenie zgody na budowę olejarni
Рис. 3. Прошение об устройении маслобойного завода
Fig. 3. Request of Savichevsky about the right to build an oil-soap factory

Pozytywną reakcję chłopów na budowę fabryki na ich ziemi można wytłumaczyć faktem, że zbieranie i przeróbka szyszek limby była i jest tradycyjnym zajęciem miejscowej ludności, a obecność zakładu, to możliwość zbytu surowca. Ta sfera działalności bezpośrednio wpływała na byt miejscowej

Rys. 4. Pokwitowanie przez K. J. Sawiczewskiego odbioru prawa do budowy fabryki

Рис. 4. Подпись К. О. Савичевского о получении права устройства завода

Fig. 4. Signature of K. O. Savichevsky about getting the legal right to build an oil-soap factory

ludności z powodu sezonowości zbiorów szyszek. Tradycyjnie w takich miejscach chałupniczo przygotowywano olej limbowy. Najstarsza mieszkanka wsi Fomiczowo Warwara Andriejewna Owczinikowa (rocznik 1926) opowiedziała o tradycyjnej rodzinnej technologii wytwarzania oleju z nasion limby: na dnie wielkiego pojemnika układano tkaninę, na którą kładziono ubite zmielone jądra nasion i zalewano je wrzątkiem. W miarę mieszania na powierzchni gromadziła się cienka warstwa tłuszczu, który dokładnie zbierano, następnie – ciągnąc za skraj tkaniny – wyciskano jądra. Odcisnięte makuchy (wytloki) suszono w celu dodawania do herbaty zamiast mleka, albo zamrażano w postaci kuleczek. Można je było potem przygryzać podczas picia herbaty lub zalewać niewielką ilością wrzątku i maczać naleśniki (блины) w „mleczku limbowym”. W ten sposób z centnara nasion można było uzyskać 15 kg limbowego oleju/tłuszczu i 20 kg wytlóków (ГАЗК 11, 1.17).

Prawdopodobnie ten sam sposób produkcji oleju limbowego był stosowany w fabryce K. J. Sawiczewskiego. O sukcesie przedsięwzięcia świadczy wzmianka o tym zakładzie w opisie Pierwszej Zabajkalskiej Wystawy Rolniczej, która miała miejsce w Czycie na początku lat 60. XIX w. (ГАЗК 25, 1.106.-2): cała jego produkcja (nie tylko olej, ale również mydło) znajdowała nabywców nie tylko na obszarze Zabajkała, ale docierała też do centralnych regionów Rosji, zwłaszcza do Moskwy. Produkcja mydła była bardzo rozpowszechniona wśród polskich zesłańców politycznych na Zabajkału w I połowie XIX w. Mydło produkowali m. in.: w Aktauju Piotr Wysocki, w Gazumirze Teofil Moszyński (SIEMIONOW, 2005). Mydło wytwarzane przez Sawiczewskiego uzyskało na Zabajkalskiej Wystawie Rolniczej specjalny list pochwalny. Czasopismo komitetu wystawienniczego wspomina, że to mydło odznaczało się bardzo wysoką jakością (ГАЗК 21, 1. 46). W informatorze przygotowanym przez radcę sta-

nu i kawalera orderu Iwana Dwigubskiego i wydany w 1840 roku pod tytułem „Leksykon gospodarki miejskiej i wiejskiej” (*Leksikon gorodskogo i sielskogo chozjajstwa...*, 1836–1840, s. 189–204), widnieje opis kilku sposobów wytwarzania mydła. Jeden z nich: „sposób na wytwarzanie twardego mydła z oleju” (*Leksikon gorodskogo i sielskogo chozjajstwa...*, 1836–1840, s. 192–193) jest najbardziej odpowiedni w związku z położeniem geograficznym zakładu Sawiczewskiego i produkcją oleju limbowego. Na stronie 125 tomu IV tego informatora wspomniany jest olej z nasion (orzesków) limbowych: autor zauważa, że pod względem jakości jest on lepszy nawet od oleju z oliwek (*Leksikon gorodskogo i sielskogo chozjajstwa...*, 1836–1840, s. 125–126). Jako podstawowe składniki twardego mydła olejowego są wymieniane: olej z oliwek, soda, wapno. Na tej podstawie można przypuszczać, że mydło produkowano z oleju limbowego. Drugi składnik – sodę, Sawiczewski mógł mieć z zasolonego jez. Dronińskiego, zasoby wapna również są w wiosce Aca. Wspomniane jez. Dronińskie jest typu sołonzakowego i cechuje się, jak podobne tego rodzaju zbiorniki, wysokim stopniem mineralizacji: od 35 000 mg/dm³ na powierzchni do 50 000–60 000 mg/dm³ i więcej – przy dnie. Jednym z głównych składników chemicznych jest tu soda (Na₂CO₃ · 10H₂O) (GIENIJATULIN, 2009).

W czerwcu 1859 roku Sawiczewski został ułaskawiony i na mocy rozporządzenia Namiestnika Wielkiego Księstwa Polskiego mógł wrócić do ojczyzny: do Krakowa (ГАЗК 79, 1. 8-80б). Tak więc Sawiczewski rzucił wszystkie swoje komercyjne sprawy, a likwidacją zakładu – na prośbę właściciela – w latach 1860. zajmował się były zesłaniec polityczny A. Wenda (ТИМОФІЄВА, 2001 л. 114].

ZAKOŃCZENIE

Historia zesłańców polskich jest nieodłączną częścią historii Zabajkała. Wnieśli oni niemały wkład w rozwój tego obszaru, m. in. w zakresie edukacji i przemysłu. Warto zwrócić uwagę, że na omawianym obszarze (rejon krasnoczykoijski Kraju Zabajkalskiego) tradycyjnych tutaj „siemiejskich” (staroobrzędowców) często nazywano Polakami.

Informacje archiwalne przekazywane w ramach trasy wycieczkowej mogą okazać się dobrym uzupełnieniem opowiadania o obszarze rejonu, w którym leży Park Narodowy „Czikoj”.

Aktualnie najbardziej dostępna dla dojazdu na obszar parku narodowego jest droga od wioski Krasnyj Czikoj do wsi Czeremchowo z odgałęzieniami do wsi Zacharowo lub Czeremchowo (w zależności od wybranego wariantu). Miejscowości leżące na trasie również mogą być obiektami turystycznymi w związku z zachowaną w nich oryginalną architekturą i pamiątkami dziedzictwa historyczno-kulturowego.

Zwiedzanie przypuszczalnego miejsca lokalizacji wspomnianej olejarni i omówienie postaci jej założyciela może być częścią trasy turystycznej na drodze do Parku Narodowego „Czikoj” (por. np. <http://np-chikoi.ru/index.php/novosti/150-atsa-nagranitse-vekov-ekskursiya-v-dolinu-r-atsy>). Przystanek ten można wykorzystać do zapoznania turystów z tradycyjnymi sposobami sporządzania dań z orzechów limbowych i do odwiedzenia skle-

piku z ekoproduktami miejscowego pochodzenia i ręcznie wykonanym mydłem. Przygotowanie tradycyjnych dań może przyciągnąć turystów interesujących się turystyką gastronomiczną.

Dokładne miejsce lokalizacji omawianego zakładu i wielkość jego produkcji nie zostały na razie ustalone: wywiady z najstarszymi mieszkańcami Szimbilika i okolicznych wsi oraz poszukiwania w archiwach nie dały rezultatu. Na mapach obwodu zabajkalskiego XIX w. przedsiębiorstwa kartograficznego A. Iljina z lat 1871 i 1894 (<http://www.etomesto.ru/chital/catalog.php?start=16>) nazwa fabryki występuje w pobliżu drogi Krasnyj Jar – Jamarowskije minieralnyje wody z drogą prowadzącą przez Pasma Małchańskie do rzeki Chilok, od strony zachodniej (fot. 5). Ten fakt może być wykorzystany w przyszłych badaniach (FATIEJEWA, 2018).

Szimbilik – Jamarowka

Fot. 5. Prawdopodobne miejsce lokalizacji zakładu Sawiczewskiego (for. A. Ju. Fatiejewa)
 Фот. 5. Предположительное место расположения завода Савичевского (фот. А. Ю. Фатеевой)
 Photo 5. Estimated location of oil-soap factory by K. O Savichevsky (phot. by A. Yu. Fateeva)

Artykuł przygotowano w ramach prac naukowo-badawczych Parku Narodowego „Czikoj”: *Badanie spuścizny historyczno-kulturowej Parku Narodowego „Czikoj” (prace archeologiczne i analiza materiałów archiwalnych)*.

Статья подготовлена в рамках программы научно-исследовательской работы Национального парка „Чикой”: *„Изучение историко-культурного наследия Национального парка „Чикой” (археологические работы и анализ архивных материалов)”*.

LITERATURA

Fatiejewa A. Ju., 2018: K turisticzeskoj kartie Nacionalnogo parka „Czikoj”: masłobojnyj zawod ssylnogo poliaka Sawiczewskiego. *European multi science journal*, 12: 9–13.

Gienijatulin R. F. (red.), 2009: *Małaja encikłopedija Zabajkalja: Prirodnoje nasliedije*. Nauka, Nowosibirsk: 698 s.

Jewstropjewa O. W., Szczypek T., Alioszina I. N., 2016: *Turystyka nad Bajkałem – ogólna charakterystyka destynacji*. *Acta Geographica Silesiana*, 24. WNoZ UŚ, Sosnowiec: 71–86.

Lieksikon gorodskogo i sielskogo chozjajstwa, sodierzaczszczij: sobranije po azbucznomu poriadku obszczich i cziaстных swiedienij, otkrytij i uluczszzenij wo wsiech otrasliach chozjajstwa, kak-to: w ziemliedielii, ogorodnicestwie, sadowodstwie (sost. diejstwielnym statskim sowietnikom i kawalierom Iwanom Dwigubskim). *Tip. S. Sieliwanowskogo, Moskwa: 1836–1840, T. 4: K - L., 1836: 291 s.*

Lieksikon gorodskogo i sielskogo chozjajstwa, sodierzaczszczij: sobranije po azbucznomu poriadku obszczich

- i cziasnych swiedienij, otkrytij i uluczsenij wo wsiech otrasliach chozajstwa, kak-to: w ziemliedielii, ogorodniczestwie, sadowodstwie (sost. diejstwielnym statskim sowietnikom i kawalierom Iwanom Dwigubskim). Tip. S. Sieliwanowskogo, Moskwa: 1836–1840, T. 5: M - N., 1837: 299 s.
- Siemionow E. W., 2005: Miesto polskich politiczeskich ssylnych w chozajstwiennoj i kulturnoj zizni Zabajkalja. Awtoriefierat na soiskanije ucz. stepieni kand. ist. nauk. Ułan-Ude.
- Szostakowicz B. S., 1983: Matieriały Gosudarstwienogo archiwa Irkutskoj oblasti o priebywanii w Wostocznoibirskoj ssyłkie swientoksziczew – uczestnikow warszawskoj organizacii „Sodruzestwo polskogo naroda”. Ssylnyje riewoliucionieri w Sibiri..., 8. Irkutsk: 64–65.
- Timofiejewa M. Ju., 2001: Uczastniki polskogo nacionalno-oswoboditielnogo dwizenija w zabajkalskoj ssyłkie (1830–1850 gody): Bibliograficzeskij sprawozcznik. Matieriały k „Encikłopedii Zabajkalja”, wyp. 8. Izd. ZabGPU, Czita: 150 s.
- GAZK (Gosudarstwiennyj archiw Zabajkalskogo kraja).
 Ф.1 Оп. 1общ. д. 15801.
 GAZK Ф.1 р-1411. Оп. 1. д. 15.
 GAZK Ф.1.Оп.1г. д. 1184.
 GAZK Ф. 1-пол. Оп.1. д.47.
 GAZK Ф.1. Оп.-1общ. д. 7078.
 GAZK Ф.1. Оп. 1общ. д. 72.
 GAZK Ф.1. 1-п. д. 79.
 GAZK Ф. р-1411.Оп. 1. д.11.
 GAZK Ф.18. Оп.1. д. 25.
 GAZK Ф.18. Оп.1. д. 21.
 GAZK Ф.31. Оп.1. д.1271.
 GAZK Ф.31. Оп.1. д. 1285.
<http://www.etomesto.ru/chita/catalog.php?start=16>
<http://np-chikoi.ru/index.php/novosti/150-atsa-na-granitse-vekov-ekskursiya-v-dolinu-r-atsy>

Wpłynął do redakcji: 4 lipca 2018

Поступила в редакцию: 4 июля 2018

Received: 4 July 2018